

A holokauszt nemzedékei

Traumatizált generációk az interperszonális, szociális és kulturális térben

Animula Kiadó, Budapest, 2024. 128 oldal

A transzgenerációs örökség és trauma jelenségét legelőször pszichológusok fedezték fel a holokauszt-túlélők gyermekeivel és leszármazottjaival folytatott pszichoterápiás gyakorlatok során. Magyarországon elsőként Virág Teréz – az 1980-as évektől – foglalkozott holokauszt-túlélők terápiájával, majd a másod- és harmadgeneráció öröklődő traumájával. A recenzióban ismertett tanulmánykötet az ő örökségét továbbvivő Virág Teréz Traumakutató Csoport 2021-es online konferenciáján elhangzott előadások írott változata.

A kutatócsoport 2018-ban alakult, a KÚT Alapítvány és az OR-ZSE Szociális Munka és Társadalomtudományi Tanszéke közötti együttműködés részeként. 2020-ban bekövetkezett haláláig Erős Ferenc volt a csoport szellemi atyja. A kötet tizenkét írást tartalmaz, amelyből az első kettő magának Erős Ferencnek állít emléket; Kroó Adrien és Richter Júlia korábbi tanárukról, kollégájukról emlékeznek meg. A tanulmányok szerzői között többségben vannak a pszichológusok és a pszichiáterek, de jól mutatja a téma interdiszciplinaritását, hogy többek között filozófus, történész és irodalomtörténészek is körbejárják a transzgenerációs örökség témáját.

Az első tanulmányban Bakó Tihamér pszichológus és Zana Katalin pszichoterapeuta, orvos a kollektív társadalmi traumák átörökítésének mélylélektani modelljét vázolja fel. A cikk részben a 2020-ban megjelent könyvükre¹ épít, és a saját maguk által kidolgozott modellt ismerteti: új értelmezési keretet kínálnak arra, hogy az élmények szavak nélküli, szimbolizálatlan átörökítése miként történik. Transzgenerációs atmoszféráról beszélnek, amely egy olyan traumatizált tér-idő, amelyben elmosódnak a határok a múlt és a jelen, az én és a másik személy és a generációk között. Írásukban a laikusok számára is érthető módon vezetnek le a trauma örökítésének a tényezőit, folyamatát és hatásait.

Pető Katalin pszichiáter a holokauszt-túlélő Alice Miller pszichológus munkásságának és saját életének ellentmondásait tárja fel. A híres pszichológusnak 1979-ben jelent meg *A tehetséges gyermek drámája* című könyve,² amelyben a gyerekkorban átélt traumák hatásairól ír. A hamis *self* kialakulásáról szóló elméletét a saját anyjához fűződő traumatikus viszonyából vezette le. Fiának, Martin Millernek, az édesanyjáról szóló könyvéből viszont kiderül,³ hogy Alice Miller elmélete, saját magára vonatkozóan, teljesen reflektálatlan maradt: miközben tudta és terjesztette, hogy bizonyos szülői magatartások mennyire ártalmasak lehetnek a gyermekekre, addig ezt a saját szülői létében nem vette figyelembe. Pető Katalin írása így egy konfliktusos anya-fia dinamikába enged betekintést.

Vajda Júlia szociológus, pszichológus, maga is másodgenerációs holokauszt-túlélő, aki többek között ennek a generációnak a zsidó identitásának kutatásával foglalkozott.⁴ Tanulmányában két esetet ismertet, amelyben megmutatja a trauma generációk közötti átadását. Az írása jó kiegészítése az első elméleti tanulmánynak; megmutatja, hogyan hatott a második generációra a holokauszt eseménye, hogyan befolyásolta a zsidó identitásukat, családjuk és saját életüket.

1 Bakó Tihamér – Zana Katalin 2020: *A transzgenerációs trauma és terápiája. A transzgenerációs atmoszféra*. Budapest.

2 2002-ben jelent meg először magyar fordításban; a könyvet a tanulmányt író szerző, Pető Katalin, fordította: Miller, Alice 2002: *A tehetséges gyermek drámája és az igazi én felkutatása*. Budapest.

3 Miller, Martin 2019: *A tehetséges gyermek igazi drámája. Alice Miller tragédiája*. Budapest.

4 Kovács Éva – Vajda Júlia 2002: *Mutatkozás. Zsidó identitás történetek*. Budapest.

Békés Vera, klinikai szakpszichológus, és Claire J. Starrs, pszichológus, közös írásukban a traumaátadás mechanizmusait mutatják be: milyen családi és egyéni tényezők hajlamosítanak rá; milyen tényezők számítanak rezilienciát erősítőnek, amellyel mérsékelni lehet a traumaátadás negatív következményeit. A Történelmi és Transzgenerációs Trauma (3T) modellt ismertetik, amelynek zajlik az empirikus tesztelése Magyarországon, az Egyesült Államokban és Izraelben is a holokauszt-túlélők második és harmadik generációja körében. Fontos megjegyzése az írásnak, hogy – hiába beszélünk sokszor traumaátadásról – a szülő nem magát a traumát adja át, hanem azt, ahogyan azt sikerült feldolgoznia, „*a trauma benne hagyott lenyomata kerül át*” (46).

A következő írásban Gyáni Gábor arról értekezik, hogy a történész hogyan jelenítheti meg a traumátörténetet, hogyan írhatja le a holokauszt eseményeit. Véleménye szerint a Soá nem helyezhető a történelem lineárisan elképzelt menetébe, ezért a pozitivisták történetírói hozzáállás nem alkalmas a holokauszt történeti leírására. Egyértelműen a mellett teszi le a voksát, hogy a történészeknek nem szabad – az objektivitásra hivatkozva – teljes mértékben elvetnie az átélés élményét és az empátiával való megközelítést.

Gábor György filozófus hasonló megállapításra jut, amikor a történész közvetítői szerepéről értekezik. Az alapvető történészi hozzáállásban – amely megköveteli a tárgyilagos objektivitást, a részleghajlás-mentességet a történelem okainak és gyökereinek feltárásánál – az a veszély fenyeget, hogy a holokauszt kapcsán átértelmezi az abszurdot, értelemhez segíti az irracionálisitást és ezzel elmosza a különbséget a „hóhér és az áldozat” között. Véggkövetkeztetése az, hogy a normatív történetírást egy polifonikus szerkezetű historikus látásmódnak kellene felváltania: természetesen forráskritika mellett a történészeknek fel kell használni az áldozatok és az elkövetők narratíváját is, ezzel formálva a történelmet elevenné és érzékileg megközelíthetővé.

Háberman Zoltán szociális munkás arra keresi a választ, hogy a posztkommunista országokban a rendszerváltás utáni holokauszt-narratíváknak milyen sémái vannak:⁵ hogyan kibővítették, relativizálták, torzították a holokauszt emlékezetét, és állították szembe a kommunizmus bűneivel. Írásában horvát, szerb, lengyel és litván példákat sorol fel; megmutatja, hogy a kelet-európai országokra jellemző a szembesülés hiánya, viszont, ha kell, akkor a holokauszt történetét önös politikai célokra felhasználják.

Menyhért Anna kutatóként főként irodalomtörténettel foglalkozik. Itt megjelent írása a digitális traumakutatásról, a közösségi média csoportokon belüli traumafeldolgozásról szól.

Két, holokauszthoz kapcsolódó Facebook csoporton keresztül mutatja be, hogy ott hogyan kommunikálnak a kollektív közösségi traumáról, és hogyan hat a közösségi média a traumafeldolgozásra. A digitális környezet új kontextusokat teremt, általa megváltozik az emlékezés módja. Vizsgálata következtetése, hogy a platformokon párbeszéd tud kialakulni a traumáról, a csoporttagok támogatják egymást, így ezek segítségével lehetségessé válik a traumatikus múlt megismerése és feldolgozása az új generációk számára.

Jablonczay Tímea irodalomtörténész W. G. Sebald, *A Szaturnusz gyűrűi* regény/memoárján⁶ keresztül ütköztet különböző (biopolitikai kontextusú) traumaelméleteket. A német származású, Angliába emigrált író egy sajátos irodalmi formában alkot. Ezen elemzett műve is keresztezi a fikciót és a dokumentaritást, egyszerre memoár és útleírás. Sebald elbeszélésében az afrikai (1890-es belga kongói) gyarmatosításra való emlékezés története előrevetíti a genocídiumok későbbi történetét, és összefonódik a holokauszt emlékezetével. Összességében Jablonczay azt emeli ki, hogy az író a „történelem szétszórt romjait” konstruálja újra, felszínre hozza a felejtésre ítélt történeteket, ezzel szembesíti az olvasóját az áldozatok történetével és saját felelősségükkel.

5 Az írás Jelena Subotić azonos című könyvéből indul ki; Subotić, Jelena 2019: *Yellow Star, Red Star. Holocaust Remembrance after Communism*. Ithaca. DOI: <https://doi.org/10.7591/9781501742415>

6 Magyarul: Sebald, Winfried G. 2011: *A Szaturnusz gyűrűi. Angliai zárandokút*. Budapest.

Pécsi-Pollner Katalin irodalomtörténész régóta foglalkozik a holokauszt (női) emlékezetével.⁷ Ezen tanulmányában a másodgenerációs túlélők irodalmi szövegeiben vizsgálja a holokauszt-trauma jelenlétét. A túlélők legtöbbször a holokauszt történéseit foglalják narratívába, nem foglalkoznak a felszabadulás után történetekkel, így a túlélők gyermekeire marad, hogy saját traumáik ábrázolásakor a szüleik háború utáni jelenével foglalkozzanak. Pécsi-Pollner több irodalmi példán keresztül mutatja be ezt a fajta másodgenerációs élményt.

Ez a kötet összességében összefoglalja a holokauszt transzgenerációs örökségével foglalkozó Újelenlegi kutatásokat, elméleteket, esetlegesen felmerülő dilemmákat; így ajánlott olvasmány a téma kutatóinak. A holokauszt velünk élő örökségünk, amely ma már tudjuk, hogy nemcsak az azt átélő, hanem a későbbi generációkat is meghatározta, e mellett hatott az érintett országok – így többek között Magyarország – társadalmára is. Bár ez a könyv a szakmának íródott, ellenben megmutatja, hogy fontos ezzel a nehéz örökséggel foglalkozni, és feldolgozni a traumákat mind egyéni, mind pedig közösségi szinten.

Nagy Adél

⁷ Például: Pécsi Katalin 2009: A szenvedés neme. Női tapasztalat, női hang. In: Gartner B. Eszter – Réti Péter (szerk.): *Az eltűnt hiány nyomában. Az emlékezés formái*. Budapest.